

KUNST EN DE MENSELIJKE CONDITIE

L'ART POUR L'ART?

Het was een nieuwjaarsreceptie, inmiddels dertien jaar geleden. De directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam sprak over de waarde en de kwetsbaarheid van de kunst. Hij sprak over zijn Stedelijk Museum als een tuin of reservaat waar 'een hek omheen stond' en waar de kunst 'ongestoord' kon bloeien. Weg van de harde realiteit van de wereld. Kunst was in zijn opvatting iets dat beschermd moest worden tegen de samenleving. Die toespraak raakte bij mij een gevoelige snaar, want was dat niet precies waar ik al jaren tegen streed? Kort daarvoor of daarna – dat ben ik helaas kwijt – las ik een recensie in de krant over een tentoonstelling in hetzelfde museum waarin werd gesteld dat kunst toch vooral moest reflecteren op eerdere kunst. De kunstenaar had als belangrijkste taak het beeldende 'discours' verder te ontwikkelen. Kunst was immers autonoom en hoefde zich alleen met zichzelf bezig te houden. *L'art pour l'art*, *art for artsake* en *kunst omwille van de kunst* dus. *L'art pour l'art* is een expressie van het avantgardistische ideaal dat de kunst zich blijft ontwikkelen en dat de ene kunstuiting de andere uitlokt. Een soort van dialectisch proces dat de kunst verder brengt. Verder naar... Ja, verder naar wat eigenlijk?

SLORDIG DENKEN

In de afgelopen decennia is het avantgardistisch ideaal van de permanente ontwikkeling van de kunst niet houdbaar gebleken. De door kunsthistorici versimpelde opvolging van de stromingen gedurende de eerste tachtig jaar van de 20ste eeuw heeft plaatsgemaakt voor een kunstenveld waarin vele stromingen en uitingen naast elkaar bestaan. Net als de maatschappij zelf is het kunstenveld steeds complexer geworden. De schijnbare overzichtelijkheid van de kunst in de hoogtijdagen van het Stedelijk Museum in Amsterdam, van de jaren veertig tot

en met tachtig, is definitief voorbij. En zo ook hebben de daarbij behorende begrippen als *L'art pour l'art*, *avant-garde* en de *autonomie* van de kunst hun glans verloren. Want kunst reageert niet alleen op andere kunst. Kunstenaars maken beelden die altijd een uitdrukking zijn van wat er in de wereld om ons heen gebeurt. Kunst is een resonantie van onze ervaringen, van ons denken, voelen en weten. Kunst omwille van de kunst heb ik altijd als een uiting van slordig denken gezien.

HET MUSEUM VAN DE VERBEELDING

Zeven jaar na die nieuwjaarsreceptie in Amsterdam werd ikzelf directeur van een kunstmuseum, Rijksmuseum Twenthe. Een museum met een prachtige collectie, van de middeleeuwen tot heden. Op de website werd dat toegelicht met het predicaat 'museum voor oude en moderne kunst'. Dat hebben we geschrappt, want een museum is niet voor oude of moderne kunst. Een museum is voor mensen. U zult misschien zeggen dat dit slechts woorden zijn, 'want het een sluit het ander niet uit'. Maar de woorden verraden hier dieperliggende betekenislagen. In Rijksmuseum Twenthe heeft de autonomie van de kunst lange tijd centraal gestaan. Het museum was er in de eerste plaats voor de kunst en pas in tweede instantie voor de mensen. Enkele jaren geleden hebben wij dat omgedraaid en een nieuw predicaat toegevoegd: het museum van de verbeelding. Want het is de verbeelding waarmee wij mensen vorm en betekenis geven aan de wereld om ons heen. En zo hebben we het ook omschreven in de nieuwe missie van het museum. In Rijksmuseum Twenthe gaat het niet om de autonomie maar om de vrijheid van de kunst. Vrij is iets anders dan autonoom. Autonoom wil zeggen in zichzelf gekeerd. Vrijheid kiest zijn plek in de wereld, niet ernaast. Kunstenaars zijn geen autonome denkers maar vrije denkers, mensen die observeren, interpreteren en nieuwe, betekenisvolle beelden maken.

MIDDEN IN DE WERELD

En daarom is het kunstvocabulaire van de 20ste eeuw aan vernieuwing toe. Neem een begrip als de *intrinsieke waarde* van de kunst. Dit hangt nauw samen met de idee van *L'art pour l'art*. Maar waarde is nooit intrinsiek. Waarde kan alleen bestaan in relatie tot andere zaken. *Intrinsiek* trekt net zulke metafysische rookgordijnen op rond de kunst als *autonoom*. Alsof kunst betekenis zou kunnen hebben los van onze menselijke conditie, los van onze waardering. Zelfs het meest abstracte kunstwerk is een weergave van menselijke ideeën in relatie tot de werkelijkheid zoals die ervaren wordt. Scherper gesteld is kunst per definitie symbolisch. Illustratief bij de meest complexe en tegenstrijdige denkbeelden. Kunst heeft zeggingskracht en communiceert over zaken die zich vaak moeilijk op andere wijze laten uitdrukken. Bij Rijksmuseum Twenthe gaan we ervan uit dat de kunst midden in de wereld staat. Lees de kunst en je ziet de mens in al zijn verscheidenheid en met al zijn tegenstrijdigheden.

DE MENSELIJKE CONDITIE

Niet de geschiedenis van de stijlen staat centraal in Rijksmuseum Twenthe maar de mens zelf. De nieuwe collectiepresentatie, *Ars longa, vita brevis*, kan gezien worden als een beginselverklaring van deze opvatting. In negen episoden wordt het verhaal verteld van *la condition humaine*. Een verhaal over de dualiteit van het menselijk bestaan; over de onophefbare tweeslachtigheid. Dan hebben we het niet alleen over het goede en het kwade, maar ook over macht en onmacht, vrijheid en gebondenheid, controle en loslaten. Het zijn gevoelens, neigingen, ervaringen en verlangens die onze levens tekenen en ons handelen bepalen. *Ars longa, vita brevis* is daarmee een tentoonstelling die op papier abstract overkomt maar uiteindelijk zeer dicht bij ons staat. Het gaat over alledaagse en herkenbare gevoelens en gedachten die iedereen in meer of mindere mate heeft. Neem onze behoefte aan verbondenheid met andere mensen, met familie, vrienden, gelijkgestemden. Tegenover de behoefte aan verbondenheid, de behoefte om erbij te horen, staat onze drang naar vrijheid. Maar wanneer we onze eigen weg gaan ligt uitsluiting op de loer. Leven is balanceren tussen conformeren en je eigen weg kiezen. Zie ook de verwondering van een kind over het mysterie van een bloem. Een paardenbloem waar een volwassene achteloos aan voorbij gaat maar waar een kind vol verwondering het pluis van wegblaast en minutenlang kan volgen. In de weg naar volwassenheid ligt onttovering op de loer. Het verlies van onbevangingheid en de ontrafeling van het mysterie. Het is deze typisch menselijke tweeslachtigheid die de kunst kan verbeelden. Wetenschap probeert onze werkelijkheid te objectiveren, beeldende kunst vertelt ons over de subjectieve, menselijke conditie in die wereld. De wetenschap streeft naar een eenduidige verklaring, de kunst verbeeldt de werkelijkheid in al zijn tegenstrijdigheden. Wetenschap en kunst zijn twee strategieën om vorm en betekenis aan de wereld te geven. De een kiest de weg van de objectiviteit, de ander die van de subjectiviteit.

BEGEERTE

In de tentoonstelling *Ars longa, vita brevis* verbeelden negen kunstenaars, in negen zalen, elk een episode uit het menselijk leven. Samen volgen zij de natuurlijke gang; van de verwekking tot het sterven. Negen kunstenaars die een keuze maken uit de collectie van Rijksmuseum Twenthe en daar één of enkele eigen werken aan toevoegen. Neem de ruimtelijke installatie van Bart Hess in de eerste zaal. Bart Hess richt zich op de begeerte. Het menselijk leven begint immers niet bij de geboorte maar bij de begeerte. Op een verhoging die doet denken aan een operatietafel liggen pulserende wormachtige wezens. Cocons? Onherkenbaar menselijk of dierlijk maar vol levenskracht en lust, met elkaar verbonden door harige navelstrengen. Een beeld dat in al zijn vleeselijkheid zowel aantrekkelijk als afstotelijk is. Aan de wand zijn glazen objecten bevestigd van Willem Heesen, zijn *Vitri erotica*. Erotiek teruggebracht tot transparante glazen kolven en rondborstige erlenmeyers uit een laboratorium. Verder een klein 16de-eeuws schilderij uit de Zuidelijke Nederlanden van Hercules in gevecht met de reus Antaeus. Aan de andere wand een enorm doek van twee vechtende Elandstieren door Richard Friese. Een kabinet vol begeerte en viriliteit waarbij lust en geweld nauwelijks te onderscheiden zijn.

Ars longa, vita brevis beschrijft de menselijke conditie in haar verwarrende tweeslachtigheid. De deelnemende kunstenaars voegen nieuwe betekenissen toe aan de kunstvoorwerpen die zij hebben uitgekozen. De hedendaagse kunst resoneert met de oudere kunst en samen vertellen de objecten ons een actueel verhaal. Goede kunstvoorwerpen (om die kwalificatie maar eens te gebruiken) overleven de maker. Niet vanwege de intrinsieke waarde maar omdat die kunst zich leent om telkens weer geladen te worden met nieuwe betekenissen. Betekenissen waar de oorspronkelijke vervaardiger nooit bij stil heeft gestaan. Oude en nieuwe kunstwerken gaan met elkaar een nieuwe klank aan.

DE SCHOONHEID VAN HET KWAAD

Luid klinken de resonanties in de zaal die Armando heeft ingericht. Armando koos het thema *de schoonheid van het kwaad*. De twee schilderijen van zijn eigen hand, *Der Feldweg* en *Waldrand*, kun je lezen naar de titel. Maar vertaal die titels in het Nederlands of Engels en de betekenis verandert radicaal. Dit zijn niet zomaar een veldweggetje en een bosrand. We kennen immers de levenslange thematiek van Armando en zijn *schuldige landschappen*. De Duitse titels en al wat we weten van de manier waarop hij de recente Europese en vooral Duitse geschiedenis in zijn indrukwekkende oeuvre heeft verwerkt, geven deze twee landschappen een zwaarte die een eenvoudige bosrand of een veldweg nooit zouden hebben. En daarmee verandert Armando ook de betekenis van de landschappen die hij koos uit de collectie van Rijksmuseum Twenthe. Zoals het *Zwitserse landschap met waterval* of het *Landschap in de storm*, beide van de vroeg-romantische kunstenaar Gerard van Nijmegen. Twee sublieme landschappen uit het begin van de 19de eeuw. Landschappen waarin de woestheid en de schoonheid van de natuur samenvloeien. In deze zaal worden de idealen van de romantiek onverbiddelijk geconfronteerd met de ideologie van de 20ste eeuw. Het is de kennis die wij hebben over de geschiedenis en onze immer gebrekkige menselijke conditie die kunstwerken van meer dan twee eeuwen oud in een nieuwe en voor onze tijd relevante context plaatst.

En dat is precies wat wij met de collectiepresentatie *Ars longa, vita brevis* beogen. Kunst is een van de krachtigste manieren waarop mensen vorm en betekenis geven aan onze meest primaire ervaringen. Kunst is er om de menselijke conditie tastbaar en invoelbaar te maken, te verbeelden. Het is de niet exact in woorden te vertalen tweeslachtigheid die de kunst zo krachtig maakt. Vrij en raadselachtig.

BART HESS

L.A. RAEVEN

BEREND STRIK

PHILIP
VERMEULEN

ANNE WENZEL

PETER ZEGVELD

KARIN ARINK

ARMANDO

SILVIA B.

BEGEERTE

BEHOEFTE EN BEHEERSING

HET MYSTERIE
EN HET VERLIES DAARVAN

SPELEN EN
BETEUGELING

MACHT EN ONMACHT

WILSKRACHT EN
ONVERMOGEN

CONTROLE EN LOSLATEN

DE SCHOONHEID
VAN HET KWAAD

MEMENTO MORI

RIJSMUSEUM TWENTHE

ARS
LONGA

VITA
BREVIS